

d'esquirol eren objecte de gran comerç d'exportació, des de les muntanyes del Nord del Princ. i Pirineus, a l'interior d'Espanya, on les anomenaven amb el nom català: a les Corts de Jerez de 1268, *alifafe de esquirols*, en un inv. de la Catedral de Toledo de 1273 *peña de esquirols* (Am. Castro, *RFE* VIII, 351), i en un doc. navarro-aragonès de Tudela, Ebre amunt, ja surt *Eskiroi* l'any 1153 (Mitzelena, *Fo. Li. Va.* I, 47), que encara que hi figuri com a nom o sobrenom de persona, probablement té aquesta mateixa base comercial.

Sense interrupció («*esquirol*: scirus, sciurus»), Onofre Pou, *ThPu.*, 54) seguí usant-se en català en la mateixa forma fins avui, que resta conegut en tot el territori de la llengua, i usat més o menys pertot on la naturalesa s'hi presta (cf. només *FARD(ET)A* en el Nord valencià); i això fins a l'extrem Nord (capcinès *askiròls* Formiguera, 1960), Montnegre, St. Llorenç del Munt (Serradell, *Sota T.*, *Club Mu. Terrassa* I, 128), etc., Ports de Tortosa, i de nou per les muntanyes del Xúquer (Carlet, 1935); cap al NO. en tinc nota a tot Cardós i Vall Ferrera, i ho he sentit a tot el Pallars i Ribagorça, fins al límit lingüístic (Benasc, Gavàs, 1965).

Des d'allà continua encara per l'Alt Aragó oriental en la mateixa forma: anoto *eskiról* a Viu de Campo i a San Juan de Gistau, i si al llarg del Cinca ja sento *eskiryélo* a Saravillo (1965), dalt de les serres a Bielsa encara vaig oir, a un, *eskiryélo* i a dos *eskiról* (1965); d'allí cap a l'O., però, ja és la forma diftongada la que vaig sentir pertot: *eskiryélo* a Ceresuela, Torla i Linás, *eskiryélo* a Panticosa, de nou *eskiryélo* a Aragüés (1966). Amb aquestes dades coincideixen en línies generals les de Kuhn: *esquirgiélo* a la Sierra de Guara, *esquirgiélo* a Lanuza de Tena; i en altres pobles de la Vall de Tena, fins a Sallent, *esquirgiélo* (RLiR XI, 94). A l'extrem Oest, a Ansó, no coincideix Kuhn (*eskiribélo*) amb la forma *escrihuélo* recollida per Casacuberta (1922, *BDC* xxiv, 168) i Giner March (*escriguélo*, 1935); informants d'Echo i Ansó donen *esquiruélo* a la RDTP (III, 690-1); com que *eskiryélo* és el que vaig recollir fins a Aragüés (ja prop d'Ansó), sense dubtar que a Ansó s'hagin usat totes dues aquelles formes, no podem donar massa importància a *escrihuélo*, tan isolat, i convé admetre que resulta d'una transposició secundària d'*eskiryélo*.

En gascó és el tipus *eskiról*, -ou si fa no fa pertot, veg. Rohlf's (*Le Gc.*, pp. 59 i 154), reduït és clar a *eskirò* en aranès (1924ss.). No caldrà detallar les formes de l'occità i francès en general. *Escuroi*, *escuriol* i la grafia *esquirol* (que es pot entendre com a *ki* i com a *küi*) es troben des de l'Edat Mitjana; per a la història i geografia de les formes gallo-romàniques en general, remeto al que en diuen FEW i REW (*skirus*), en termes en general atencibles (fora de la suposició, inútil i fins absurda, que en català sigui un manlleu). En lloc de la que ha predominat en francès, Rabelais usava una forma més pròxima a l'occitana: «*escurieux*, belettes, martres ou hermines» (*Quart Livre*, cap. 35, p. 137).

En el domini castellà, la gran majoria del territori té la forma *ARDILLA*, antiga *harda*, per a l'obscure origen del qual remeto a l'article del DCEC (i cf. ací *FARDA*). Però el mot grec es va transmetre al portuguès en la forma *esquirol*, que en la variant *esquirol* apareix algunes vegades en cast. antic (S. XIII) i avui resta a la Montaña i a Astúries *esquilu*, i en algun altre parlar lleonès (*esguilo* Sajambre; cf. encara RDTP VII, 690-1); veg. DCEC, on a l'article ESQUILO parlo també de les altres formes romàniques (sard *skirru*, *isbirru* **SQUIRULUS*).

En llatí vulgar causà entrebanc el desusat grup iŭ del grec *σχιουπος* (entrebanc potser encara inflat per l'accentuació esdrúixola, contrària a la norma llatina, com sigui que el mot degué transmetre's per via oral, oït de caçadors i muntanyencs epirotes i calabresos). Això contribuïa, ajuntant-se amb la petitor de l'animal, a fer preferir formes diminutives, que s'esmunyien un poc d'aquella dificultat. Però mentrestant ja corrien una petita munió de variants: *scirus* en el gal·loromà Polemius Silvius (S. v), però **scurius*, amb transposició degué aviat estendre's i, després, un seguit de formes diminutives en les glosses: *scuriolus*, *CGL* III, 509.76 (cf. Niedermann, *VRom.* v, 183), *sciuriolus* (*CGL* III, 626.36), *squiriolus* (*CGL* III, 592.59, 614.36). Es pot creure que la forma catalana vingui d'aquesta darrera: sembla fonèticament la cosa més senzilla.

És veritat que també podria sortir de *SCURIOLUS*, car hi ha bastants casos on en català *uï* es va tornar *yi* i després es reduí a *i*, sobretot estant aquest diftong darrere *k* o *g*, i més, afavorint-ho alguna tendència dissimilatòria (comparable a la de *rodó* > *redó*, *truiol* > *triuil*): a l'apèndix *esquira* de l'article *ESQUILAR* supra he comentat ja els casos d'*escuir* > *esquir*, *escúira* (EXCORIARE) > *esquira*, VALLEM GREGÓRIAM > *-guira* > *Vallgorguina*; és il·lustre el cas de *nit* < *nuit* NÖCTEM; i veg., encara, a *GUIX*.

Ara bé un diminutiu en -OLUS postula necessàriament un primitiu en -IUS, segons el sistema de formació de mots del llatí vulgar. Això ja ens duu obligadament a creure que la forma bàsica del diminutiu en llatí vulgar va haver de ser el *SCURIOLUS* de les glosses: és clar que el fr. *éscureuil* i l'oc. *escuriol*, etc. vénen d'aquesta base. Dóna la balança en el mateix sentit la forma del nom de l'esquirol en italià, o sigui *scoiattolo*, també format com a diminutiu (sufixos diminutius -ATTUS i -ŪLUS), a base del mateix primitiu transposat *SCURIUS*. Les altres variants glossemàtiques *sciuriolus* i *squiriolus* resulten de compromisos entre el vulgar *SCURI(OL)US* i el grec i llatí clàssic *SCIRURUS* (Plini, *N. Hi.* VIII, 138); les formes alt-arag. *esquiruelo* i variant oc. *esquirol* tenen la mateixa gènesi que la catalana.

L'ús d'*esquirol* per a 'trenca-vagues' ha tingut una gènesi controvertida. S'usava ja feia temps quan el registrà el *DAG.* (entorn de 1880-90) i Vogel (1911). J. Vila (*BDC* IV, 49-52), adherint-se a una nota d'*El Socialista* del 19-iv-1915 (signada només amb inicials) es funda en el nom del poble de l'*Esquirol*, que subs-